
A nevelés filozófiai vonatkozásai

A nevelés kérdéseivel kapcsolatos állásfoglalásokat már évszázadok óta érik különféle bírálókat. Politikusok, közigazgatásban dolgozók, kutatók részéről, akik főként a társadalomtudományok területeiről érkeznek, de a nevelésben résztvevő tanárok, a nevelést „el-szenvedő gyermekek”, a nevelésben szintén résztvevő szülők, és persze a nevelésfilozófia képviselői is számos bírálatot fogalmaztak már meg e különböző társadalmi-kulturális és történeti beágyazottságú állásfoglalásokkal kapcsolatban. A szintén eltérő helyzetekből és célkitűzésekből kiinduló bírálókat rendkívül sokfélék, néhol akadnak találkozási pontok, de alapvetően inkább a bírálókat szétágazása jellemzi ezt a területet. Példának okáért, egyes szerzőkről azt állítják, túlzottan elméletorientáltak, olyannyira, hogy elefántcsonttoronyba zárkóznak, míg másokat azzal vádolnak, hogy az elméletet teljesen nélkülöző gyakorlatra koncentrálnak. Amikor azonban az a helyzet áll elő, hogy az egyébként szer-teágazó, különböző hangsúlyú és mélységű bírálókat becsatornázódnak látszanak és egymást támogató bíráló egységgé alakulnak, azt feltételezhetjük, hogy a nevelés aktuális helyzetén alapvető változtatások szükségesek. Karikó Sándor és Pintes Gábor *A nevelés filozófiai vonatkozásai* című könyve ilyen értelemben egyfajta becsatornázó szándékkal íródott. Kifejezett szándékuk elsődlegesen az, hogy a leendő nevelők, tanárok számára útmutatást nyújtsanak a nevelés filozófiai megközelítéséhez, számos, a szövegben elrejtett kiszólásuk azonban azt mutatja, könyvükben ennél lényegesebb, átfogóbb, mondhatjuk úgy is, hogy szemléletváltó szándék húzódik meg.

Első terminológiai értelmezésükben, melynek középpontjába természetesen magát a nevelésfilozófiát állították, éppen abban a vitában foglalnak állást, mely a nevelésfilozófia megközelítéseit elméleti és gyakorlati ágakra bontja. Ebben a vitában a pragmatista nevelésfilozófia képviselőinek irányvonalához állnak közel, mely az elméletiség funkcióját az intelligens gyakorlat és problémamegoldás útmutatójaként határozza meg, a mai magyar nevelésfilozófia olyan képviselőivel szemben, akik kifejezetten ebből a bizonyos elefántcsonttoronyból tekintenek le a nevelés kérdéseire. Ez az állásfoglalás rendkívül szimpatikus, azonban nem feltétlenül időszerű, ha nem csak a magyar viszonylatokban gondolkodunk, hiszen az elmélet és gyakorlat kontradiktórikus szembeállítása ma már nem annyira jellemző. Ha viszont magyar viszonylatokban gondolkodunk, lássuk be, olyan izgalmas kérdéseket vetnek fel, melyek a mai magyar összefoglaló és egyben féltelmetesen didaktikus, ergo a filozófia lényegét figyelmen kívül hagyó művekből sajnálatosan hiányoznak. Felvetik például a tudás elavulásának, magának a kérdésalkotásnak a problémáját, hogy a mai sok forrásból készen kapott információval vajon mit tudunk kezdeni, mennyire vagyunk úgy általában kritikusak, és az iskolában a diákok mennyire lehetnek kritikusak? Maga a kritikus világlátásmód honnan származik, hogyan alakul ki, hogyan fejleszthető? Ennek hiányát a szerzők egyébként az erőteljes, iskolákban uralkodó természettudományos szemléletmód hibájának gondolják, én azonban ezt kiegészíteném a tanítási módszerekkel is, gondoljunk csak a főként Fóti Péter révén Magyarországon is ismertté vált Summerhill példájára. Szemléletesen mutatják be az egyediség és az iskolában tapasztalt általános, uniformizáló oktatás kapcsolatának problematikáját. E kérdések filozófiai megközelítésének hazánkban nincs sok ráhatása az iskolai mindennapokra, az általánosabb pedagógiai szakma és a politikai irányítás folyamataira, legfeljebb néhány elemét használják fel eszközszerűen (logika, noetika, etika, esztétika), amit sérelmeznek

is a szerzők. A filozófiai gondolkodásmód elindulását indukáló összetett érvelések ennek ellenére nem vagy csak alkalomszerűen jelennek meg a könyvben. A szerzők számos kérdést vetnek fel, azonban a könyv keretein belül ezekre csak viszonylag szűk merítésből szolgáltatnak válaszokat.

További, számomra ennél izgalmasabb, a nevelésfilozófia alapjaira vonatkozó állásfoglalásuk abban a kérdésben, hogy a nevelésfilozófia milyen viszonyban áll magával a filozófiával, illetve a tudománnyal. A filozófia nem tudomány, állítják a szerzők, abban az értelemben, hogy kérdései fontosabbak a válaszainál. Azonban a tudomány lényegéről, működéséről alkotott nézeteik és bírálatuk is elsődlegesen, ha nem kizárólagosan, a tudományok egészét természettudományi kritériumok alapján elgondoló tudományfelfogást állítja középpontjába, s a rész-egész viszony, a bizonyíthatóság problematikájával bajlódnak, holott a tudományosság kérdése a társadalom- és különösképpen a humántudományok területén egészen más természetű. Vagyis úgy tűnik, hogy a tudomány természet-tudományos felfogásának paradigmájából, ami egyébként még mindig a fő csapásirány, nekik sem igazán sikerült kitörniük. A nevelésfilozófiát így a neveléstudományok egyfajta propedeutikájaként határozzák meg. Ebben részben Rudolf Lassahn nyomdokait követik, hangsúlyozva a nevelésfilozófia metateoretikus jellegét, valamint Mihány Ottó után pedagógiai diszciplínaként jellemzik, mely a nevelés társadalmi és kulturális vetületeit vizsgálja. Végül Jan Průcha nyomán egyrészt a neveléstudomány elméletekét, másrészt a nevelés folyamatának filozófiájaként tekintenek rá. Paradigmán belüli szemléletmódjukat tükrözi továbbá, hogy rendszerszintű célokat is felvetnek: a neveléstudomány legalapvetőbb elveire kérdeznak rá, melyeket biztos útmutatónak tekintenek minden neveléstudománnyal foglalkozó számára. Öröndetes viszont, hogy e paradigmán belül lényeges szemléletmódbeli kritikát is megfogalmaznak, melyeket az oktatási rendszer egészére kiterjesztenek, amely szerintük a tudományos vizsgálódás eredményeinek ismertetésére és nem megszerzésének módjára irányul; támogatja a természettudományok dominanciáját a humán orientáció kárára az oktatásban, és nem sok mindent tud kezdeni az elavult ismeretek oktatásával (Karikó–Pintes, 2015:19.). Sőt azon is túlnyúlva vizsgálják a nevelésfilozófia alakulását, elsősorban visszaszorulását más társadalomtudományok, mint a pszichológia vagy a szociológia viszonylatában.

A nevelés és filozófia kapcsolatát nem „nagy ívű, szisztematikus és önmagában megálló” egészként látják a két fél képviselőinek eltérő hozzáállása miatt. A szerzők pont az e kapcsolatban rejlő kiaknázatlan lehetőségeket mutatják be könyvükben. A nevelésfilozófiát pedig alkalmazott filozófiai kategóriaként határozzák meg, mely nem éri el az akadémikus filozófia absztrakciós szintjét, hiszen annál konkrétabb és aktuálisabb kérdésekre irányul. Egyben erkölcsi irányultságát is hangsúlyozzák: „Az érdeklő, milyen aktuális erkölcsi természetű dilemmák jönnek létre az adott társadalomban” (Karikó–Pintes, 2015:17.), ez az erkölcsi irányultság azonban az egyén és a társadalom irányában megmutatkozó felelősségvállalás tudatosítása, s nem valamiféle bújtatott ideológiai mondanivaló szép köntösbe öltöztetése, így tovább mélyíti a könyv valódi mondanivalóját.

A mű szerkezete igen tagolt, a könyv elején néhány fontosabb nevelésfilozófiai fogalom részletes terminológiai tisztázása történik meg, tulajdonképpen ez a fejezet adja az egész könyv gerincét. Ezt nyolc különálló fejezet követi, melyek témájukban, felépítésükben, elemzési módszerükben és terjedelmükben is igen különbözőek: 1. *A nevelés legáltalánosabb vonásai* a nevelés irányultságát, céltudatosságát, alanyiségét és normatívítását tárgyalja, deduktív érvelése főként irodalmi alátámasztásokat alkalmaz, végül egy Füst Milán elemzéssel zárul. 2. *A Teleológia és értékelmélet* a nevelési eszményképek elméleti, történeti és szakirodalmi hátterét mutatja be egy rendkívül összetett, az általános vonáso-

kat összegző elemzés keretében. 3. *A közösség-egyén viszonyát* középpontba állító fejezet esszéisztikus jellege mellett neves gondolkodókat vonultat fel a közösség nevelő hatásáról, a közösséget nevelő hatásokról. 4. *A munka nevelésfilozófiai megközelítése* érdekes és valóban rendhagyó kérdéseket tárgyal, filozófiatörténeti alapozásként Friedrich Hegel, Karl Marx és Lukács György munkáról vallott filozófiai nézeteit ismerteti, majd egy általánosabb, hétköznapi erkölcsi dilemma keretébe foglalja a munka nevelő hatásának elemzését, végül a munkamániá társadalmi-kulturális vetületét egy mai példán keresztül szemlélteti. 5. A *Szerelem és nevelés* című fejezet néhány kiválasztott szerző felfogását ismerteti konkrét műelemzések formájában (Platón, Shakespeare, József Attila és Marx), melyek mellett a szerelem nevelésfilozófiai szerepe egy a várthoz képest általánosabb értelmezést kap. 6. *Lehet-e halálra nevelni?* Izgalmas, nem hétköznapi felvetés a szerzőktől, hogy a halálhoz vezető útra is egyfajta felkészülésként tekinthetünk. Ez a fejezet azonban inkább problémafelvető jellegű, a végtisztség és a gyász erkölcsi irányultságú normativitását hangsúlyozzák a nevelésben, s magában a könyvben a legrövidebb teret kapja. 7. *Konformitás és nevelés*, e fejezet a konformitás értelmezését járja körül, melyben magának a konformitásnak elsősorban negatív előjelű értelmezést ad, mely a kollektívizmus „tökéletlen formája”, az egyénietlenség és a társadalmi normák nyomásának való behódolás módja, s a lázadó ifjúság vágyainak tökéletes ellentéte. Nevelés tekintetében nagyon szépen megrajzolják azokat a veszélyeket, melyek a túlzott konformitás, vagy a túlzott non-konformitás velejárói lehetnek, ennek ellenére a fejezet egyoldalúsággal bírálható. 8. *Gyermekfilozófia* Érdekes módon a gyermekfilozófia kérdéseit tárgyaló fejezet zárja a könyvet, mely a társadalmi és kulturális meghatározottságú történelmi gyermekképek felvonultatásával foglalkozik, illetve a társadalmi, intézményes nevelés történeti kialakulásával, valamint ezekből következően a tömegessé váló, s egyben uniformizáló oktatás, nevelés problémakörének bevezetésével is. Ezután pedig a gyermekfilozófia alkalmazott filozófiai lehetőségeiről, illetve ennek lehetséges területeiről, történetéről és főbb célkitűzéséről ad számot. A fejezetek formai és tartalmi aránytalanságait és a két szerző fogalmazása, szövegfelépítési stílusa közötti különbséget enyhíti, illetve a didaktikus jelleget erősíti, hogy minden fejezet végén helyet kapnak a fontosabb állítások és összefoglaló kérdések, melyekre adott válaszokhoz a támpontok könnyen kikereshetők az adott fejezet szövegéből.

Az egyes tematikus fejezetek végén feltett kérdések csak részben gondolat-ébresztőek, fő céljuk inkább annak leellenőrzése, hogy az olvasó mennyire alaposan rágta át magát az olvasottakon, vagy mondjuk inkább úgy, hogy tanultakon. A könyv alapvető szemléletbeli újításokkal kecsegtet, azonban módszertani felépítését tekintve nem sikerül elszakadnia a didaktikus hagyományoktól. Így az olvasónak az a benyomása alakul ki, hogy a könyv szerzői a neveléstudomány és a nevelésfilozófia metszéspontjainak vizsgálatában elsősorban a neveléstudomány problémáira fókuszálnak. Viszont tudatosan kerülnek a filozófia (magyar) akadémiai világának megközelítmódját, nyelvezetét, módszertanuk inkább a közérthetőség és olvashatósság elveit követi, aminek köszönhetően a könyv rendhagyó tankönyvként és izgalmas olvashányként forgatható, akár a nevelésfilozófia iránt komolyabban érdeklődők számára is.

(Karikó Sándor – Pintes Gábor: A nevelés filozófiai vonatkozásai. Szeged, 2015, Szegedi Egyetemi Kiadó, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 150 p.)